

Inleiding bij de perspresentatie op 11 februari 2009 van *Samen de schouders eronder* Simone Kennedy

De kredietcrisis houdt de wereld in haar greep en wordt ook in Nederland steeds meer gevoeld. Bedrijven halen minder opdrachten binnen en kunnen voor investeringen en lopende projecten moeilijker financiering krijgen, hier en daar vallen ontslagen, de pensioenfondsen kampen met tekorten, de huisprijzen dalen en Nederlanders houden de vinger op de knip. Onverantwoorde risico's in de financiële sector hebben niet alleen bedrijven benadeeld, maar ook huishoudens veel geld gekost en de staatsschuld doen oplopen. We staan daarom voor grote uitdagingen en worden gedwongen tot zelfreflectie. Laten we die kans ook aangrijpen om een pas op de plaats te maken en onze manier van leven aan een onderzoek te onderwerpen. Met deze publicatie van het Wetenschappelijk Instituut zullen wij geen oplossing aandragen voor de kredietcrisis, maar willen we deze crisis wel aangrijpen om verder te kijken en een lange termijnvisie te ontwikkelen, waarin we oudere werknemers stimuleren om langer door te werken, zodat de druk op jonge gezinnen vermindert.

Voordat de kredietcrisis zich openbaarde leek er maar één groot probleem te zijn: de vergrijzing. Er komen steeds meer gepensioneerden waardoor de AOW-kosten, de zorgkosten en de openstaande vacatures toenemen. Maar omdat de omvang van de beroepsgeschikte bevolking afneemt, kunnen de benodigde premies niet worden opgebracht en zal er snel een tekort aan werknemers ontstaan. Iedereen werd opgeroepen om meer betaalde arbeid te verrichten. Werklozen, bijstandsgerechtigden en gedeeltelijk arbeidsgeschikten worden zo snel mogelijk toe geleid naar betaalde arbeid, vrouwen moeten meer uren werken, vaders hoeven niet langer uren in te leveren om meer te zorgen, prepensioenregelingen worden beperkt en ouderen worden gestimuleerd om door blijven werken.

Heeft de kredietcrisis hieraan een einde gemaakt? Nee natuurlijk. De vergrijzing gaat gewoon door. De betaalbaarheid van de AOW en de zorg blijft ondanks en deels juist door de kredietcrisis een nijpend probleem. Want de staatsschuld neemt weer toe en de belasting- en premieopbrengsten nemen in veel sectoren af door winstdaling en stijging van de werkloosheid. Toch geeft deze kredietcrisis ons een kans om de huidige situatie te overdenken. Willen we een leven leiden van gejaagdheid en hard werken? De volbloed calvinisten binnen de ChristenUnie zullen waarschijnlijk altijd het gevoel hebben dat ze niet hard genoeg werken en zullen alleen op zondag van hun rust kunnen genieten. Maar noch binnen onze partij noch daarbuiten zullen mensen staan te juichen als iedereen wordt opgezweept tot het vermeerderen van de betaalde arbeid. Want de zorg voor kinderen, ouderen en hulpbehoevenden en het vrijwilligerswerk mag niet in de knel komen. Er is meer in het leven dan je werk. En deze tijd geeft ons de gelegenheid om hierbij stil te staan: welk belang hechten we aan zorgtaken en onbetaalde arbeid?

Vorige week werden in Engeland de resultaten gepubliceerd van een 3-jaar durend onderzoek onder 8000 kinderen in het rapport *The Good Childhood Inquiry*, waaruit onder meer bleek dat het voorrang geven van eigen carrière boven opvoeding de grootste bedreiging vormt voor Britse kinderen. Professionele hulpverleners en thuiszorginstellingen hebben mantelzorgers nodig om in hun afwezigheid zorgtaken over te nemen. Scholen en sportverenigingen weten hoe belangrijk vrijwilligers zijn voor het functioneren van hun organisatie. Wat zal er misgaan als wij deze onbetaalde arbeid veronachtzamen?

Maar desondanks hebben voorgaande kabinetten de afgelopen jaren weinig blijk gegeven van waardering voor onbetaalde arbeid. De mate waarin de kinderbijslag een compensatie biedt in de kosten van kinderen is in de jaren negentig behoorlijk verminderd. De combinatiekorting en de tegemoetkoming in de kosten van de kinderopvang gaan alleen naar ouders die een betaalde baan hebben (terwijl kostwinnersgezinnen een heel salaris hebben ingeleverd om voor hun kinderen te kunnen zorgen) en de overdraagbaarheid van de heffingskorting wordt op termijn ook afgeschaft. Allemaal maatregelen om onbetaalde arbeid te ontmoedigen en betaalde arbeid te stimuleren – en dus de keuzevrijheid voor ouders om arbeid en zorg naar eigen wens te combineren beperken.

Gelukkig behouden onder dit kabinet jonge gezinnen de overdraagbaarheid van de heffingskorting. En dat willen we zo houden. Deze korting wordt wel smalend de ‘aanrechtsubsidie’ genoemd, maar het is niets anders dan de erkenning dat van één salaris twee volwassenen moeten rondkomen. Het is de erkenning dat inkomen soms gebruikt wordt om met elkaar te delen en voor elkaar te zorgen. Als de overheid al ergens wil bezuinigen zou ze beter kunnen bezuinigen op de villasubsidie, ofwel de hypotheekrenteaf trek, waar echtparen het veelvoud van de heffingskorting kunnen aftrekken om hun dure huizen te betalen. Dit kost de overheid niet alleen handen vol geld, het bevoordeelt ook de hogere inkomens onevenredig en het drijft de huisprijzen op. Het is natuurlijk geen goede zaak om tijdens de kredietcrisis te sleutelen aan de hypotheekrenteaf trek. Maar we kunnen al wel vast vooruitkijken. Wat doen we nadat de huisprijzen weer zijn gestabiliseerd? En misschien kunnen we de huizenmarkt ook nu al een extra impuls geven door potentiële kopers te wijzen op mogelijke veranderingen in de hypotheekrenteaf trek bij de duurdere huizen na de kredietcrisis.

We kunnen onze ogen niet sluiten voor de realiteit. Er zijn en blijven grote arbeidstekorten in sectoren als zorg en onderwijs. Er moeten maatregelen genomen worden om de AOW-kosten en de zorgkosten betaalbaar te houden. En dus is verhoging van de arbeidsparticipatie en -productiviteit noodzakelijk om de vergrijzing het hoofd te kunnen bieden. Laten we echter niet net doen alsof dat geen invloed zal hebben op het aantal uren dat mensen kunnen besteden aan onbetaalde zorgarbeid en vrijwilligerswerk. In deze publicatie geeft het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie aan hoe we de vergrijzing betaalbaar kunnen houden, de tekorten op de arbeidsmarkt kunnen bestrijden en tegelijkertijd het belang van onbetaalde zorgarbeid en het vrijwilligerswerk hooghouden. En daarbij bewandelen we soms onorthodoxe wegen.

In de eerste plaats benaderen we de verhoging van de arbeidsparticipatie in gezinnen vanuit een ander perspectief. We willen hierbij eerst stilstaan bij de verlangens van kinderen en vrouwen. Kinderen hebben rust, liefde, tijd en aandacht nodig om op te groeien tot verantwoordelijke en gelukkige volwassenen die bereid zijn zich in te zetten voor de maatschappij. En ouders moeten de ruimte behouden om zelf te besluiten hoe zij de stabiele, rustige, veilige en gezellige thuisomgeving willen creëren die zij verlangen voor hun kinderen. Als ouders de keuze hebben blijkt het anderhalfverdienersmodel populair te zijn, waarbij vrouwen er vaak voor kiezen om minder te werken dan mannen. Of zoals ook wel wordt gezegd: vrouwen werken als de zorg het toestaat en mannen zorgen als het werk het toestaat. Laten we die verschillen tussen mannen en vrouwen niet ontkennen door utopische emancipatiedoelstellingen na te streven. Internationaal onderzoek wijst uit dat de meeste moeders er niet gelukkig van worden als hun arbeidsuren sterk vermeerderen. Maar laten we ook niet vreemd doen over mannen die hun vaderrol serieus nemen en wiens vrouw meer werken wil.

Dat wil niet zeggen dat vrouwen voor mannen onderdoen op de arbeidsvloer. Vrouwen kunnen net zo goed presteren als mannen en zij hebben van God ook talenten gekregen die zij buitenshuis mogen inzetten. Bovendien zijn er grote tekorten in de zorg en het onderwijs, beroepsgroepen waar over het algemeen veel vrouwen werkzaam zijn. Het is dus van belang om vrouwen weer te stimuleren om meer betaalde arbeid te verrichten zodra hun zorgtaken verminderen. Aandacht voor herintreders dus. Er zijn er ook veel vrouwen die liever werken dan zorgen en mannen die liever zorgen dan werken. We bepleiten geen terugkeer naar het kostwinnersmodel. We streven wel naar ontplooiing van talenten, we roepen eenieder op om zoveel mogelijk te voorzien in het eigen levensonderhoud en vragen aandacht voor kinderen en hulpbehoevenden. Door het kindgebonden budget te verrijken met de kinderbijslag en de tegemoetkoming in de kinderopvangkosten, door alle ouders op te roepen om in hun eigen levensonderhoud te voorzien, door meer aandacht voor flexibele werktijden, verlofregelingen en goede voorzieningen voor formele en informele kinderopvang, kan zowel de keuzevrijheid en de aandacht voor kinderen worden gegarandeerd als de arbeidsparticipatie worden verhoogd.

Maar ten aanzien van de arbeidsparticipatie van jonge gezinnen is de laatste jaren al een grote inhaalslag gemaakt. Nu mogen we ouderen vragen een tandje bij te zetten om een gezonde begroting te kunnen presenteren, om de voorzieningen op peil te houden en de arbeidsmarktkrapte (in bijvoorbeeld de zorg en het onderwijs) niet te hoog te laten oplopen. Ouderen (vooral vrouwen) verrichten veel minder betaalde arbeid dan jongeren. Als de kinderen schoolgaand worden of het huis uitgaan, stijgt de arbeidsparticipatie van vrouwen niet. Door meer aandacht te besteden aan herintreders kan hier veel gewonnen worden. Want mannen en vrouwen van alle leeftijdsgroepen willen best meer betaalde arbeid verrichten. Een verrassende uitzondering zijn de mannen zonder zorgverantwoordelijkheden van veertig jaar en ouder. Alleen zij wensen hun arbeidsuren te verminderen. Maar daar willen we toch tegenin gaan. Om gezinnen te ontlasten en de kosten van de vergrijzing te kunnen betalen, zullen ouderen meer betaalde arbeid moeten verrichten.

Om de arbeidsproductiviteit van ouderen hoog te houden, moeten we al jong beginnen met goede scholing. En deze scholing houdt nooit op. Ook werkgevers zullen meer moeten investeren in het op peil houden van de kwalificaties van hun werknemers. Want bedrijven die investeren in ouderen, bevorderen de productiviteit, investeren in een loyale groep werknemers, en reduceren de kans op uittrekking.

Om werknemers te stimuleren door te blijven werken, moet het gemakkelijker worden om door vrijwillige demotie, parttime werken of deeltijdpensioen arbeidsuren en loon aan te passen aan de productiviteit en de wensen van de werknemer en de werkgever.

Maar deze maatregelen zullen waarschijnlijk niet voldoende zijn om ook voor de toekomst een gezonde overheidsbegroting en goede voorzieningen te garanderen. Om de hoogte van de AOW-uitkeringen veilig te stellen zal daarom een steeds groter deel van de uitkeringen betaald moeten worden uit belastingopbrengsten (versnelde fiscalisering). En als het stimuleren van de arbeidsparticipatie onvoldoende effect heeft, stellen wij voor om de pensioengerechtigde leeftijd te koppelen aan de stijging van de gezonde levensverwachting na 65 jaar, waarbij werknemers uit de zwaardere beroepen ontzien moeten worden. Ook de werknemers zelf zullen vaker zelf kiezen voor langer doorwerken, om de gewenste hoogte van hun pensioenuitkeringen veilig te stellen.

Door de kinderbijslag en de tegemoetkoming kinderopvangkosten te verwerken in het kindgebonden budget en door de overdraagbaarheid van de heffingskorting niet af te schaffen voor ouders met jonge kinderen wordt de keuzevrijheid in de verdeling van werk- en zorgtaken voor met name jonge gezinnen gegarandeerd en blijft er ruimte voor onbetaalde arbeid en vrijwilligerswerk. Door meer aandacht te geven aan flexibele werktijden, verlofregelingen en herintreders kan de arbeidsparticipatie van vrouwen worden verhoogd. Ouderen kunnen worden gestimuleerd om meer te werken middels fiscale voordelen, vrijwillige demotie en deeltijdpensioen. En de AOW- en zorgkosten kunnen worden gefinancierd door versnelde fiscalisering van de AOW, invoering van de houdbaarheidsbijdrage en verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd. Zo kunnen we uiteindelijk de vergrijzing het hoofd bieden, terwijl de zorg voor kinderen en hulpbehoevenden niet wordt veronachtzaamd.

De economische crisis en de vergrijzing zullen ons in de toekomst mogelijk tot een soberder levensstijl en langer werken dwingen. Maar als we ook ruimte scheppen voor de écht belangrijke zaken in ons leven: familie, vrienden, hobby's en bezinning, hoeven we daar niet minder gelukkig van te worden. Uit geluksonderzoek blijkt dat familierelaties belangrijker zijn dan werk en inkomen. Met de voorstellen in deze publicatie hopen we dat gezinnen sterk blijven, dat meer mensen hun talenten kunnen ontplooiën op de arbeidsmarkt, dat we de overheidsfinanciën gezond kunnen houden, dat kwetsbaren beschermd en verzorgd worden en dat onbetaalde arbeid en rustmomenten ruimte en waardering krijgen.